

VARGA JÚLIA

történész főlevéltáros

Eötvös Lóránd Tudományegyetem Levéltár

varga.julia@leveltar.elte.hu

A BUDAPESTI EGYETEM DIÁKEGYESÜLETEI A VILÁGHÁBORÚ VÉGÉN ÉS AZ ŐSZIRÓZSÁS FORRADALOM IDŐSZAKÁBAN

A tanulmány a budapesti egyetem régi és új diákegyesületeinek tevékenységét, és az első világháborúban részt vett katonai diákok hazajövetel utáni egyetemi életét mutatja be, valamint részvételüket az őszi 1918-as forradalomban. Bemutatja a hagyományos diákegyesületek mellett létrejött új – vagy régóta működő – baloldali diákegyesületeket, törekvéseiket, eredményeiket. Megpróbál rávilágítani az új egyesületek létrejöttének okaira, a két diákcsoportosulás eszmei ellentéteire, sőt ellenségeskedésére, eltérő gondolkodásuk gyökereire, ideáljaira, valamint arra is, hogy mi volt a közös a diákság elvárásaiban. Bemutatja, hogy milyen események vezettek az újabb egyesületek megszűnéséhez. Ezekből a fiatalokból alakult ki a későbbi értelmiségi réteg, már innen ered politikai megosztottságuk, ezért fontos megismerni azokat a tényezőket, amelyek meghatározták mindkét csoport korai politikai elköteleződését.

Kulcsszavak: régi és új diákegyesületek, 1918 őszi 1918-as forradalom, szegénység a diákok körében

THE STUDENT ASSOCIATIONS OF THE UNIVERSITY OF BUDAPEST AT THE END OF THE WORLD WAR AND DURING THE 1918 ASTER REVOLUTION. The study describes the activities of the old and new student associations at the university in Budapest, as well as the university life of the soldier students who had returned from World War I, and their participation in the 1918 Aster Revolution. Besides the traditional student associations, the paper introduces the operation of newly founded left-wing student associations – or those that had been operating for longer – describing their aspirations and results. It tries to shed light on the reasons for establishing new associations, on the ideological differences between the two student gatherings, their enmities, the roots of their different thinking, their ideals, but also on what was common in their expectations. The study analyses the events leading to the breaking up of newly founded associations. These young people, whose political division is rooted in these years, later became the intellectuals of the society, which is why it is important to understand the factors determining the early political commitments of both groups.

Keywords: old and new student associations, 1918 Aster Revolution, student poverty

Beérkezett: 2020.01.15.

Közlésre elfogadva: 2020.05.22.

Copyright GERUNDIUM

Az 1918/19-es tanév a budapesti egyetemen is óriási változásokat hozott. A négyéves háború eléggé megváltoztatta az egyetem képét, a 1918/19-es tanévet pedig a hazatérő diákkatonák tömegei mellett a kétszeri radikális változás a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, az egyetem főhatósága irányításában, valamint az ország területének felbomlása, a leszakadt területek menekülteinek Budapestre áradása követhetetlenül zaklatottá tették. Az egyetemen, a tanév elején a régi keretek még álltak, a későbbi változások annyira fellazították őket, hogy a korábbi és a későbbi rendhez képest elképzelhetetlen dolgok is megvalósultak. Sokféle szempontból elemezhetnénk ezt a zaklatott időszakot, de tanulmányunkban elsősorban az egyetemi hallgatókra, a diákok életére, viszonyaira, önfenntartási és politikai mozgalmaira fókuszálunk.

A háború alatt a férfi hallgatók száma a katonai behívások következtében mintegy felére csökkent. Ugyanakkor a nőhallgatók száma és aránya lényegesen növekedett. A második és harmadik háborús tanév példájából ítélve a háború végére a hallgatók fele nő volt.

	Tanév	Hallgatók száma
A háború előtti utolsó tanév ¹	1913–14 (I–II)	15 687, ebből nő 1168 (7,4%)
A háború alatti tanévek ²	1915–16 (I–II)	7009, ebből nő 1539 (21,9%)
	1916–17 (I–II)	7482, ebből nő 3180 (42,5%)

A háborúban részt vett hallgatók száma ma már csak becslések alapján állapítható meg, mivel a bevonulásról nem tettek följegyzést az anyakönyvekben. Csak az 1915/16. tanévben készült – Beöthy Zsolt rektor rendeletére – egy lista a háborúban addig részt vett hallgatókról, amelyben mintegy 5000 hallgatóról tudták megállapítani, hogy katonai szolgálatot teljesített.³ Ebben a létszámban négy évfolyam katonaköteles diákjaival számolunk. Az utolsó két háborús tanévben tehát csupán az első évfolyamra beiratkozni akarók jönnek szóba, a két elsőéves évfolyam az előző létszám felét jelenti, tehát mintegy 2500 hallgatót. Így a tudományegyetemről mintegy 7500 hadviselt diákot feltételezhetünk.

A 1918-as és az 1919-es év legfontosabb egyetemi szereplői a hadviselt diákok voltak. A háborúban szolgálatot teljesítő diákok, az ún. katona diákok külön réteggént

¹ K. Kováts Gyula, *Jelentés. Az egyetem MDCCCXIII–MDCCCXIV. tanévi története függelékkel* (Budapest: M. Kir. Tudományegyetemi Nyomda, 1914). Az 1914/15. tanévből nem maradt fenn egyetemi rektori beszéd, amelyben a leköszönő rektor előadja az elmúlt év történetét benne a hallgatók létszámával.

² BEÖTHY Zsolt, *Beszéd. Az egyetem MDCCCXV–MDCCCXVI. tanévi története függelékkel* (Budapest: M. Kir. Tudományegyetemi Nyomda, 1916). MIHÁLYFI Ákos, *A budapesti királyi magyar tudományegyetem MDCCCXVI–MDCCCXVII. tanévi története függelékkel* (Budapest: M. Kir. Tudományegyetemi Nyomda, 1919.)

³ VÍCZIÁN János, *Diákélet és diákgyesületek a budapesti egyetemeken 1914–1919* (Budapest: ELTE Levéltára, 2002), 31.

jelentek meg a közvélemény szeme előtt, amellyel számolni kellett, mivel nyilvánvaló volt ennek a rétegnek a haza, a társadalom érdekében hozott áldozatvállalása.

A hazazönlő katona diákok folytatni és befejezni akarták tanulmányaikat, amit a bevonulásukkor hagytak abba. Az állam is felismerte, hogy ennek a fiatalágnak a problémáira megoldást kell találnia. Külföldi (osztrák és német) példák hatására az 1918-as év elején az állam rendeletet hozott a katona diákok érdekében tanulmányaik folytatásáért. A Honvédelmi Minisztérium 1918. január 17-én bocsátotta ki a 752/1918 rendeletet, amely meghatározta azon katonai szolgálatot teljesítő hallgatók szabadságolásának módozatait, akik legalább két év katonai szolgálatot teljesítettek, ebből 6 hónapot a fronton töltöttek. Ennek lényege, hogy tanulmányaik folytatására tanulmányi szabadságot kérhettek: egy félév elvégzésére 3 hónapot, valamint vizsgákra 1 hónapot, de főiskolákra beiratkozni csak a katonai hatóság engedélyével lehetett.⁴

Nem csak tanulmányaik folytatása okozott gondot a katona diákok számára, a háborús infláció ellátási nehézségeket okozott minden téren: felment az ára az élelmiszereknek, a lakhatásnak, a tanulmányi költségeknek (tankönyvvizsora). A háború végére

„olyan diáknyomor fejlődött különösen a fővárosban, amelyről csak annak lehet fogalma, aki a diákok életét közvetlen közletről szemléli. Az élelmiszerek drágasága, a lakásínség, a szegényebb sorsú diákokat valósággal éhezésre kárhóztatja és nagyobbrészt nyomortanyákon, tömeglakásokban sínylődik és még így is képtelen az életfenntartás legegyszerűbb szükségleteit fedezni”.⁵

A főiskolai ifjúság főleg a kevésbé módos középosztályból került ki, és rá volt utalva arra, hogy tanulmányai mellett kereső foglalkozást folytasson. A háború alatt gyakran megalázó és műveltségükhöz egyáltalán nem méltó foglalkozásokat vállaltak. *„Nagy részük nagy mesterkedésekkel leplezi, hogy szinte rongyokban jár és éhes. Nagyon sívár különösen a vidékről idekerült és szülői ellátásban nem részesülő hallgatók élete.”*⁶

Az egyetem anyagi nehézségei, takarékosági intézkedései nem tették lehetővé a diáksegélyezés mértékének növelését, annak ellenére sem, hogy a rektor a háború időtartamára az Egyetemi Tanács jóváhagyásával a segélyegyletek ügyeinek intézését saját hatáskörébe vette.⁷ Az egyetemi tanácsban folyamatosan téma volt a katona diákok ügye, számukra mindenképpen biztosítani akarták tanulmányaik befejezését: *„Méltánytalan volna, ha éppen ezek, akik a hazáért a legtöbbet tették, hadiszolgálatuk következtében, előmenetelükben elmaradnának azok mögött, akik közben zavartalanul élhettek tanulmányaiknak, ill. rendes hivatásuknak.”*⁸ 1918 februárjában adta ki a hadügy-

⁴ A rendeletet közli az *Egyetemi Lapok*. 8. sz. 1918. jan. 15., 1–6.

⁵ *Pesti Hírlap*, 1918. márc. 29., 6.

⁶ ELTE Levéltár, *Bölcsészeti-tudományi Kar iratai, b. Dékáni Hivatal iratai 1918/19 tanév, 8/b 529/1918–19*

⁷ ELTE Levéltár 8/b 760/1918–19. Kivonat az Egyetemi Tanács 1918. okt. 21-én tartott II. rendes ülésének jegyzőkönyvéből. A rektor szegény, de jó tanulmányi előmenetelű hallgatókat segélyezett a segélyegyleteknél mutatkozó kamatfeleslegekből.

⁸ VICZIÁN, *Diákélet...*, 100.

miniszter az első rendeletét, amely pótfélév bevezetésére vonatkozott. Eszerint az első pótfélévre március 1-től került sor, beékelve az 1917/18. tanév II. rendes félévébe, és elismerve a beiratkozott katona diákoknak ezt a teljes félévet. A második (3 hónapos) pótfélévre június 1-től lehetett beiratkozni.⁹ Március végén a *Magyarország* közzétette a téli félévre (az első pótfélévvel együtt) beiratkozottak számát. Eszerint ekkor 6557 diák iratkozott be, szemben az előző félév 4867 hallgatójával. A beiratkozottak fele katona volt, részint helyi szolgálatosok, részint pedig tanulmányi szabadságon lévők.¹⁰

A nehézségek enyhítését már a háború alatt is megpróbálták mind a régi, ún. kebelbeli egyetemi segélyegyletek, mind a most alakuló új diákegyesületek, az egyetem, az egyházak, a szabadkőműves páholyok, a társadalom, sőt maga az állam is, de mindezek az intézkedések nem oldották meg a kérdést.¹¹

Ismeretes, hogy az egyetemi ifjúság egyesületei két csoportra oszthatók: kebelbeliekre, amelyek az egyetem vezetőségének felügyelete alatt álltak, és az ún. szabad körökre, amelyeknek alapszabályait a belügyminisztérium jóváhagyta, de működésükre az egyetemnek semmi befolyása nem volt.

Hagyományos, kebelbeli egyesület volt például az Egyetemi Kör, a Mensa Academica, a Kórházegylet, az Általános Egyetemi Segélyegylet; a háború alatt a budapesti egyetemen 14 ilyen egyesület működött. Mint birtokon belül lévő egyetemi diákegyesületek, helyzeti előnyben voltak: évtizedes hagyományaikon, ifjúságpolitikai tapasztalataikon és anyagi fedezetükön kívül maguk mögött tudhatták a katolikus közvélemény, a katolikus egyház, a Néppárt és a VKM támogatását. Az addiginál jelentősebb állami támogatást kaptak, de így sem tudták a rászorultak többségét kellően segélyezni. Vagyonuk pedig értékpapírokba, nagyrészt hadikölcsönökbe fektetve, közvetlen segélyezésre nem volt használható. A hagyományos egyesületek helyzete az egyetemi életben a világháborúig oly megalapozottnak látszott, hogy a háborús időszakban lassan végbement változást átmeneti időszaknak tekintették, amelynek elmúltával régi befolyásuk visszaállítását természetesnek tartották.¹² Megterhelte helyzetüket, hogy egyesületeik az „ősdiákvezérek”¹³ irányításával működtek, olyan személyekkel, akik diplomájuk megszerzése után nem távoztak, s hivatásos diákvezérként irányították a diákmozgalmat. Egy szűk kör tartotta irányítása alatt a legfontosabb diáksegélyező egyesületeket. Pl. Zsembery István volt az Egyetemi Segítő elnöke, a Mensa Academica alelnöke, a Kórházegylet tiszteletbeli elnöke, Hindy Zoltán az Egyetemi Segítő alelnöke, a Kórházegylet tiszteletbeli alelnöke.¹⁴ A hagyományos diákegyesületek közös tanácskozásukon megállapodtak, hogy a diákékeztetéssel a Mensa Academica, lakáskérdésekkel az Egyetemi Segélyegylet, ruhasegélyekkel a Bölcsész Segélyegylet foglalkozik. A katona diákok ügyét az

⁹ *Magyarország*, 1918. febr. 20., 8.

¹⁰ *Magyarország*, 1918. márc. 21., 9.

¹¹ VICZIÁN, *Diákélet...*, 43–50.

¹² Uo., 121–122.

¹³ Viczián János által kitalált kifejezés.

¹⁴ *Egyetemi Lapok*, 1918. febr. 15., 4.

Egyetemi Kör tartotta napirenden, ezzel érdekkörükbe vonták őket.¹⁵ Biztosítani akarták tanulmányaik befejezését, és hogy a fegyverben töltött éveket az előmenetel és a nyugdíj szempontjából szolgálati időnek számítsák be. A hagyományos diákegyesületek konzervatívnak, jobboldalinak minősíthetők.

Az egyetemen kívülről diákegyesületek alapszabályait nem az Egyetemi Tanács fogadta el, hanem a belügyminisztérium, így nem tartozott az egyetem fegyelmi hatósága alá, de sok egyetemista volt tagjai között. Ezek egy része vallási jellegű diákegyesület volt, másik részük pedig világi, elsősorban politikai világnézeti alapú. Az első kategóriába tartoznak a Katolikus Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Szent Imre Köre (1888), a protestáns Bethlen Gábor Kör (1901), a Magyar Görög Katolikus Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Vasvári Pál Köre (1904), a Katolikus Egyetemi és Főiskolai Nőhallgatók Szent Margit Köre (1906), az unitárius Dávid Ferenc Ifjúsági Kör (1910). Ezekben az egyesületekben az volt a közös, hogy az egyetemi polgárok keresztény öntudatra ébresztését tekintették céljuknak, kulturális és társasági programokat szerveztek, valamint segíelyeket nyújtottak. A Szent Imre Kör például az Alkotmány c. napilappal együtt gyűjtőakciót indított „Pro juventute catholica” elnevezéssel a háborús diáknyomor enyhítésére.¹⁶ Az egyetemen szintén a konzervatív befolyást növelték.

A politikai világnézeti pártok közül a legjelentősebb a Galilei Kör (1908), amelyhez elsősorban a haladó szellemű (polgári radikális, szocialista) értelmiségi fiatalok csatlakoztak. A Galilei Kör az első világháború alatt háborúellenes agitációt, propagandát folytatott, kezdetben pacifista előadások formájában. Majd a kör egy csoportja illegális tevékenységbe kezdett: röpiratokat szerkesztett, terjesztett. 1918 januárjában többeket közülük letartóztattak ezzel a váddal, a Galilei Kör helyiségeit bezárták. A szeptemberi per során Duczynska Ilona és Sugár Tivadar fővádoltakat két, illetve három év börtönre ítélték. A Galilei Kört 1918. október végén, az őszirózsás forradalom idején újra megnyitották. Ez már a kör második, a világháborúval kezdődött ún. kis korszakát jelentette, amelyben a kommunista eszmék váltak uralkodóvá a korábbi polgári radikális, szocialista eszmékkel szemben.¹⁷ Rajtuk kívül 1914-től létezett a nagypolgári diákok Március Köre. A Március Kört – a századfordulón tevékenykedő Reformpárt utódját – a liberális demokrata nagypolgárság főiskolás gyermekei a világháború idején alapították. „A demokrata főiskolai hallgatók egyesülete” demokratikus propagandája ellenére kis csoport maradt. Tábort teremteni nem tudott, szűk körben tevékenykedve, asztaltársasági jelleggel működött az októberi forradalomig, amikor is csatlakozva a baloldali diákcsoportokhoz, a Diáktanács egyik alapító egyesülete lett.¹⁸ Egy másik, 1917-ben létrejött polgári jellegű egyesület volt az Intellektuális Pályák Ifjúságának

¹⁵ *Egyetemi Lapok*, 1917. dec. 15., 8.

¹⁶ MAGYAR KATOLIKUS LEXIKON>P>Pro juventute catholica

¹⁷ CSUNDERLIK Péter, *Radikálisok, szabadgondolkodók, ateisták – A Galilei Kör (1908–1919) története* (Budapest: Napvilág, 2017).

¹⁸ VICZIÁN, *Diákélet...*, 110–112.

Országos Szövetsége, amely minden szellemi munkát végezni készülő ifjút kívánt összefogni. Ezek az egyesületek reformálni akartak, tehát baloldalinak minősültek.

Az Egyetemi Kör vállalta a katona diákok érdekeinek képviselését. A pótfélévek kedvezményét a katona diákok nem tekintették helyzetüket rendezőnek, panaszukat – okkal – egymás után nyújtották be a hadügyminisztériumnak, különböző akciókat szerveztek sérelmeik megoldására. (Pl. a januári rendelet ellenére a katonai felettes hatóságok nem engedélyezték a szabadságot;¹⁹ nem helyezték át őket egyetemi városba helyi szolgálatra, hogy beiratkozhasanak;²⁰ nagyszámú tüdőbajos diákkatona nem vehette igénybe a kedvezményt, mert az egyetemi városokban nem volt tüdőgondozó intézet²¹). Noha a pótféléveket elsősorban a katona diákok számára szervezték, mivel a rendeletből kimaradt az a megszorítás, hogy „*azok, akik tanulmányaikban eddig semmit nem vesztek, nem iratkozhatnak be, igen sokan igénybe vették a pótfélév kedvezményét olyanok is, akik semmit nem veszítettek*”.²²

A pótfélévekre beiratkozottaknak tanulmányaik folytatásához csak lehetőséget adtak, a körülmények megteremtése egyéni gondjuk maradt. Békében is jelentős számú diák tartotta el magát vagy családját is fizetéséből, ezek száma a világháború idején növekedett. A megélhetési költségek emelkedése a katona diákoknak sokszor leküzdhetetlen nehézségeket okozott. Ezért sérelmezték, hogy „*a kultuszminisztérium jóformán semmit sem tett a tanulmányi kedvezmények rendezése, a hadifogoly diákok ügye, a diákjóléti intézmények, a visszatérők ellátása, a közpályákra lépők rekompenzálása és a szabad pályán működők rendes elhelyezkedése tekintetében*”.²³ A vagyontalanoknak zsoldjukból kellett viselniük tanulmányaik és létfenntartásuk költségeit. A katona diákok szabadságuk idejére csak a rangfokozat szerinti illetményeiket kapták, a hadi pótdíj és az ételmezési, ill. hadtápjárulék nélkül, pedig ezek a törzsfizetést lényegesen felülmúlták. Ha ezeket a katona diákokat arra kényszerítik, hogy a tanulmányaik folytatására engedélyezett három hónap alatt hivatalt vagy korrepetitórságot vállaljanak, idejüket megélhetésre, nem pedig a tanulásra fordítják. Érdeükben, a járulékok kifizetését szorgalmazva többször interpellált a parlamentben Hindy Zoltán országgyűlési képviselő, a hagyományos egyetemi segélyegyletek egyik vezetőjeként.²⁴

A *Pesti Hírlap* 1918. április 21-én „A diák-nyomor enyhítése” című vezércikkében felhívással fordult a magyar társadalomhoz, egyénekhez, intézetekhez, vállalatokhoz, hogy pénzadománnyal segítsék a tanulóifjúságot, a jövő Magyarországnak szellemi munkát végző rétegét. Megállapította, hogy a világháború a középosztályt sújtotta a legjobban, s ebben is az ifjúság szenvedett a legtöbbet. A diákok megsegítése nem

¹⁹ *Pesti Hírlap*, 1918. febr. 17., 4.

²⁰ *Pesti Hírlap*, 1918. febr. 17., 4.

²¹ *Magyarország*, 1918. febr. 24., 11.

²² VÍCZIÁN, *Diákélet...*, 158.

²³ *Magyarország*, 1918. febr. 24., 11.

²⁴ *Egyetemi Lapok*, 10. sz. 1918. febr. 28., 1–5.; *Magyarország*, 1918. febr. 17., 2.

csupán pedagógiai vagy szociális „*hanem elsőrangúan politikai kérdés is*”.²⁵ A felhívás nyomán, hónapokon keresztül ömlöttek az újság szerkesztőségébe a pénzadományok, ezeket „Az ifjúságért” cím alatt utoljára 1919 márciusában közölte az újság.²⁶

Az egyetemi hallgatók egy része úgy próbált meg önmagán segíteni, hogy egy új egyesületet szándékozott alapítani, Országos Diákalap Egyesület néven, amely a társadalom segítségével gyűjtendő alapból a lakás, ruha, élelem és taneszközök megszerzésében támogatta volna a hallgatókat. Azt tervezték, hogy az új egyesület – a régiakkal ellentétben – ténylegesen tesz a diákszallók, kollégiumok, olvasótermek, tanulószobák, napközi otthonok, üdülőtelepek stb. létrehozásáért.²⁷ Alapszabályaikat beterveztették az egyetemi hatóságoknak. A segítségnyújtást úgy képelték el, hogy az egyetemi hallgató nem megalázó könyöradományokat kap, hanem kölcsönt, amelyet tanulmányai befejeztével visszatérít, így az alap sohase apad le, hanem az eljövendő diákságnak is mindig rendelkezésére áll.²⁸ Amint programjukban megfogalmazták, kizárnak minden politikai jellegű, felekezeti és nemzetiségi vonatkozást, tevékenységük tisztán csak szociális jellegű.²⁹ Az új egyesület szerint az államnak nagyobb szerepet kellene vállalnia – hasonlóan a külföldhöz – a tanulói ifjúság fenntartásában, mint eddig, hiszen már a háború előtt is „*rengeteg kitűnő erő tört le a diáknyomorúság súlya alatt, a háború okozta iszonyatos drágaság pedig a szegényebb sorsú földműves, iparos és az összes tisztviselők gyermekeinek szinte teljesen lehetetlenné fogja tenni az egyetemi tanulmányok elvégzését*”. Állítson fel tehát az állam menzákat, ahol a diákok olcsón étkezhetnek, építsen számukra olcsó lakásokat, ahol mosnak is rájuk. Az államnak jól felfogott érdeke ez, ugyanis így több tudományosan képzett ember fogja szolgálni.³⁰ Az új egyetemi segélyegyletet azonban az egyetem tanácsa nem helyezte: a téli félév kezdetén a beiratkozások alkalmával plakát figyelmeztette az új beiratkozókat, hogy tilos belépni nem hivatalos egyetemi egyesületekbe.

Az egyetemi ifjúságon belüli ellentét, amelynek első megjelenése a századfordulón lejátszódó keresztmozgalom³¹ volt, ekkorra új formában nyilvánult meg: a diákegyesületek, az ifjúság vezetősége segítségével, a diákélet reformját másképpen, más hangszlyokkal akarták megvalósítani. Valamennyi diákegyesületnek azonosak voltak a céljai, olcsó diákétkeztetést és diákotthonokat akartak, valamint segíteni a még el nem helyezkedett diplomás fiatal emberek megélhetési viszonyain. De míg az újjak általános

²⁵ *Pesti Hírlap*, 1918. ápr. 21., 1.

²⁶ *Pesti Hírlap*, 1919. márc. 18., 8.

²⁷ *Magyarország*, 1918. márc. 10., 7.

²⁸ *Magyarország*, 1918. márc. 14., 9.

²⁹ *Pesti Hírlap*, 1918. márc. 29., 6.

³⁰ *Magyarország*, 1918. ápr. 14., 5–6.

³¹ A keresztmozgalom történetét elsőként Szabó Miklós fejtette ki Szabó Miklós, „Az 1901-es egyetemi kereszt mozgalom”, *Történelmi Szemle* 4. sz. (1970): 483–516. Legutóbb Ligeti Dávid foglalkozott vele. LIGETI Dávid, „Kereszt az egyetemen. Az 1900/01. évi keresztmozgalom története”, in *Trianon és a magyar felsőoktatás* I., szerk. UJVÁRY Gábor (Budapest: Veritas Történetkutató Intézet, 2018), 9–32.

reformok alapját akarták lerakni, a régiak csupán az érintettek érdekvédelmét kívánták ellátni. Az új egyesületeket alapítók úgy érezték, hogy a régiak nem tudják és nem is akarják képviselni az érdekeiket, csupán tanulási terepnek és ugródeszkának használják az egyetemi egyesületet a saját karrierjük kiépítéséhez, az országgyűlési képviselői mandátum eléréséhez.³² Volt ilyenre példa, hiszen Hindy Zoltán és Zsembery István az Egyetemi Kör volt elnökeiként nyertek mandátumot, és képviselték az országgyűlésben az egyetemi ifjúság érdekeit. Ezzel szemben a hagyományos egyesületek nem akarták a diákvédelem terepét átengedni ellenlábasaiknak, és megpróbálták megakadályozni azok hivatalos elismerését. Az egyesületek politikai kötődése kezdetektől fennállt: az őstdiákvezérek révén a hagyományos egyesületek erősen kötődtek a néppárthoz, a katolikus körökhöz, tagjaik többsége a dszentriből, a kistulajdonosokból, a magántulajdonnal nem rendelkező középosztályból került ki, és zömében vidéken élt. A szabadkőműves páholyok által támogatott új egyesületek pedig zömében az idegen származású, elmagyarosodott, a liberalizmus idején megvagyonosodott városi polgárságból nyerték tagjaikat, nem kötötték őket történelmi hagyományok és a nemzeti érzés.³³

Az Országos Diákalap Egyesület által 1918. április 28-án tartott viharos nagygyűlés a régi képviselőházban, amelyet elnökként Lukács György képviselő nyitott meg, jól mutatja a diákságon belüli törésvonalat. A *Pesti Hírlap* cikkéből idézem a „radikális” és a „maradi” egyetemi ifjúság összecsapását. Szép számmal jelentek meg tanárok, a műegyetem részéről Kürschák József rektor, Radó, Réthy, Pfeiffer és Nagy, a tudományegyetem részéről Goldzieher Ignác, Friedrich Vilmos, Vámbéry Ruzstem és mások, valamint Hock János, Zsembery István és Hindy Zoltán országgyűlési képviselők. Lukács György beszédében kifejtette, hogy a diákság ügye a nemzet ügye, mert a mai diákságból kerülnek ki a jövő nemzedék vezetői, így a társadalomnak szolidárisnak kell lennie az ifjúsággal. Kérte a fiatalságot, hogy *„legyen objektív és ne törjön hálátlanul a már meglévő egyesületek ellen”*. Hock János is összetartásra intette a diákokat. A saját ügyeiket maguk közt kell elintézniük. *„Faji és vallási különbség nélkül kell dolgozni és minden új faktort, tehát a most zászlót bontó egyesületet is örömmel kell fogadni.”* Hock János beszéde alatt felcsattant a lárma és a „radikális” oldalról valaki átkiáltotta: *„Ilyen bandával nem tárgyalunk!”* A gyűlést a tumultuózus jelenetek miatt az elnök öt percre felfüggesztette. Szóhoz jutásakor Hindy Zoltán elmondta, hogy *„a mai ülés után a helyzet megváltozott. Eddig a diákság egy része a meglévő diákintézmények ellen tört, ma azt mondták, hogy tökéletesíteni akarják (öket)”*. Mivel ez a céljuk azoknak is, akik jelenleg a diákintézmények élén állnak, ezért baráti jobbot nyújtva ajánlja, küldjön ki mind a két párt egy három-három tagú bizottságot, amely megállapítaná, hogy egy új, nagy alakulásnak mi volna a formája és a célja. Határozathozatalra nem került sor, mert a nagy zsvajban egyik párt sem értette meg a másikat.³⁴

³² *Magyarország*, 1918. márc. 1., 9.

³³ VÍCZIÁN, *Diákélet...*, 95–96.

³⁴ *Pesti Hírlap*, 1918. ápr. 28., 7–8.; *Magyarország*, 1918. ápr. 30., 8.

A hagyományos egyesületek 1918. május 25-i közös ülésükön beszámoltak az egyesületek működéséről és jövő terveiről. Az ülésen részt vett Tóth Lajos, az egyetemi osztály vezetője, Szentmiklóssy Márton jogi kari dékán, mint az egyetem tanácsának képviselője, Kürschák József, a Műegyetem rektora, Kmety Károly egyetemi és Tötössy Béla műegyetemi tanár, Zsembery István, Hindy Zoltán, Antal István és mások. Hindy Zoltán rámutatott a most alakuló egyesület törekvésére, amely meg akarja akadályozni a régi egyetemi ifjúsági egyesületek működését, és amellyel szemben a megkezdett úton kell tovább haladni. Antal István, az Egyetemi Kör elnöke beszámolt a körnek a katonahallgatók ügyében végzett sikeres munkájáról. Barabás Elly ismertette a nőhallgatók támogatása körül elért eredményeket. Báró Syntinis Gyula beszámolt az egyesületek szociális tevékenységéről és arról, hogy a Kórházegylet és az Általános Segítő Egyesület megvásárolta az Üllői út 20. szám alatti házat, ahol diáklakásokat terveznek berendezni. Jelentéséből kitűnt, hogy az év első négy hónapjában a Mensa Academica 30 000-nél több ebédet és vacsorát osztott ki. Határozatba foglalták, hogy teljes bizalommal viseltetnek az egyesületek vezetősége iránt és elítélik *„az Országos Diákalap Egyesület címén föltörekvő mozgalmat, mint amely az egyesületek működését és fejlődését akadályozza és a társadalom jóindulatú figyelmének megtévesztésére alkalmas”*. Kmety Károly egyetemi tanár pedig felhívta az egyesület figyelmét, hogy *„óvakodjék ama nemzetrontó irányzatoktól, amelyeket a háború vetett fölszínre, és amelyek más-más átcsoportosításban hol itt, hol ott ütik föl a fejüket. Az egyetem kötelessége, hogy az ifjúságot azoktól megóvja és teljes erejéből áll azok mellé, akik ebben a munkában támogatják”*.³⁵

A katona diákok 1918. augusztus 8-án gyűlést tartottak az egyetem aulájában, hogy sérelmeik orvoslásáról tanácskozzanak. A gyűlésen a rektor képviselőjében Szentmiklóssy jogi kari dékán jelent meg, az egyes fakultásokat tanárok képviselték. Antal István, az Egyetemi Kör elnöke foglalta össze a katonáskodó egyetemi hallgatók kívánságait, akik évente kétszer háromhavi szabadságot kívánnak, és azt, hogy ez alatt az összes zsoldilletményeiket folyósítsák számukra. Kifogásolják, hogy a szabadság ideje alatt a tisztí étkezdéket elzárták az egyetemi hallgató tisztek elől, és a katonai raktár nem szolgáltat ki részükre ruhát.³⁶

A katona diákok legfőbb sérelmeit végül Szurmay Sándor honvédelmi miniszter orvosolta, aki augusztusban az 1918/19. tanévre úgy szabályozta a tanulmányi célra engedélyezhető szabadságolásokat, hogy nem szükséges a beiratkozáshoz a katonai hatóságok engedélye, a vizsga letevése céljából igényelt szabadság két héttel meghosszabbítható, és a rendelkezés vonatkozik azokra is, akik az előző két katonai tanfolyamnak is hallgatói voltak. A tanév folyamán bármikor adható a vizsga céljára szolgáló négy- és hatheti szabadság. Tanulmányi célból ismételt szabadság megfelelő újabb szolgálati idő után adható. Tanulmányi szabadságot csak az kaphat, aki ilyen célra két éven át tényleges katonai szolgálatot teljesített, ebből hat hónapot pedig a fronton töltött. Aki

³⁵ *Pesti Hírlap*, 1918. máj. 26., 9.

³⁶ *Pesti Hírlap*, 1918. aug. 10., 8.

frontszolgálatot nem teljesített, annál harminc hónap megszakítás nélküli katonai szolgálat szükséges. Hadifogságból visszatérteknél a hat hónapi frontszolgálatról eltekint a rendelet. A tanulmányi vagy vizsgaszabadságot élvező katonahallgatók minden illetményt – kivéve a szálláspénzt – megkapnak. A hadügyminisztérium intézkedett, hogy a szegényebb sorsú hallgatók elszállásolásáról és ellátásáról is gondoskodás történjék.³⁷

Menzákat persze nem állítottak fel. A nyári hónapok alatt, tekintettel arra, hogy az egyetemen nyáron is folyt tanítás, a hallgatók egy része az egyetem (és a műegyetem) menzáján étkezett. A főváros tanácsa is fenntartott egy diákmenzát a Városház u. 10. sz. alatt, de ezt július–augusztus folyamán zárva akarta tartani. A katonahallgatók mozgalmat indítottak azért, hogy a fővárosi diákmenzát a nyáron át is nyitva tartsák.³⁸ Kérésük sikerrel járt, így miután igazolták, hogy szabadságolt katonák, olcsón, két-két koronáért juthattak egy-egy ebédhez vagy vacsorához, de ha azt is megfelelő módon igazolták, hogy szegények, ingyen ebédet és vacsorát is kaphattak.³⁹ Azonban a katonahallgatók töredéke étkezhetett itt, hiszen a két nyári hónapban 80-90 katona diák látogatta a diákmenzát,⁴⁰ miközben a pótszemeszterre beiratkozottak száma ezrekre rúgott. Nyilván a nyomorgó, éhező katona diákok elégedetlenségének tetőzése is hozzájárult a forradalom kitöréséhez.

A katonahallgatók tömegeinek szállásgondjait sem tudták központilag megoldani. Még márciusban, az első pótszemeszterre jelentkezők részére biztosított a honvédelmi miniszter 350 ágyat budapesti honvédlaktanyákban.⁴¹ A többség azonban ki volt szolgáltatva a hónapos szoba, vagyis az albérlet uzsorájának. A főváros lakásügyi bizottságának műszaki albizottsága 10 000 kislakást javasolt sürgősen felépíteni, köztük az ifjúság részére megfelelő diákhonokat.⁴² Az igazi megoldást az egyetemi diáktelepek létrehozásában látták, mint Francia- és Németországban vagy Angliában, ahol az állam és a társadalom óriási összegeket áldoz ezekre az intézményekre. Nálunk nem történik gondoskodás a jövő nemzedékről, amely tagjainak többsége magára van utalva, s így tanulás helyett pénzt kell keressenek. Elsősorban az állam kellene óriási szerepet vállaljon a diáktelepek és az ezzel kapcsolatos intézmények (üdülők, betegpénztárak, orvosi rendelők és diákkórházak, diákhitel-pénztárak, könyvkölcsönző intézetek) felépítésében, de szükség van társadalmi gyűjtésre is.⁴³ Felmerült a nőhallgatók kérdése is, akiknek száma évről évre emelkedik az egyetemen, őket szintén tömegesen érinti a lakásínség. Egy részük rokonainál helyezkedik el, mások a nők számára fenntartott otthonokban, mint a Szent Anna Kollégium, a Marianum, a Szent Erzsébet Zárda és a fehér apácák

³⁷ *Magyarország*, 1918. aug. 16., 7.; *Magyarország*, 1918. szept. 3., 11.

³⁸ *Magyarország*, 1918. jún. 2., 9.

³⁹ *Magyarország*, 1918. jún. 12., 8.

⁴⁰ *Magyarország*, 1918. júl. 4., 8.

⁴¹ *Magyarország*, 1918. márc. 10., 7.

⁴² *Magyarország*, 1918. máj. 4., 5.

⁴³ *Magyarország*, 1918. máj. 21., 5.

zárdája. A többiek (a nőhallgatók mintegy fele) számára maradt az albérlet, a szálló és a panzió, már ha ki tudják fizetni.⁴⁴

A könyvuzsorának is ki voltak szolgáltatva a hallgatók. A könyvkereskedők lerohanták a szabadságolt katonákat és 5-6-szorosáért adták el nekik a tankönyveket. A rendőrség megpróbálta letörni a könyvuzsorát.⁴⁵

***

Az új tanévre, az 1918/19-es tanév őszi félévére beiratkozott diákok száma felülmúlta az eddig legnépesebb tanévékét is, 11975 fő volt. Jó üzleti lehetőséget kínáltak a magáninternátusok, de csak a vagyonos szülők gyermekei számára. A többiek albérletbe kényszerültek, amelyek szintén nagyon drágák voltak. A hallgatók szert tehettek némi jövedelemre, de a műegyetemi és orvostanhallgatók a gyakorlatok és rajzkészítés miatt nem vállalhattak állást. A jogászok és a bölcsészek ügyvédjelölteket helyettesítettek, illetve óraadással foglalkoztak. Ebből a szegényes jövedelemből – szülői támogatás nélkül – csak nyomorogni lehetett. A tandíjat illetően a köztisztviselők gyerekei és a katonatisztek csak a tandíj felét fizették.⁴⁶

Nyár végére a spanyolnátha teljesen hatalmába kerítette a fővárost. Október 23-án két hétre az egyetemeket is bezárták. Ennek döntő jelentősége lett a további politikai események alakulásában: a katona diákok kb. 20 000 fővel növelték a fővárosban tartózkodó katonák számát. Nem akartak a háború befejezésének küszöbén meghalni, így minden háborúellenes agitáció termékeny talajra talált köztük.⁴⁷

A forradalom előestéjén az egyetemi hallgatók aktivizálódtak. A hagyományos diák-egyesületek vezetői az Egyetemi Kör Üllői út. 4. sz. alatti helyiségében gyűlést tartottak, és a 16 egyesületet képviselő bizottság elfogadta azt a kiáltványt, amelyet 25-én, Budapest utcáin kiragasztottak, valamint a lapok is közöltek. Kívánták, hogy: 1. Sürgősen gondoskodjanak a haza védelméről. A magyar katonaságot hozzák haza, és első-sorban a honi határok védelmére alkalmazzák. 2. Mivel Ausztria megszűnt, mondják ki és biztosítsák törvény útján Magyarország teljes politikai és gazdasági önállóságát! 3. Minden körülmények között őrizték meg az ország integritását. A nemzetiségek jogos kívánságait teljesítsék. 4. Gondoskodjanak az alkotmány, közigazgatás, adórendszer a kor szelleméhez méltó átalakításáról és a földosztásról.⁴⁸ A nemzeti függetlenséget és a területi egységet a hazahozott katonákkal megvédhetőnek, a szociális elégedetlenséget a földosztással levezethetőnek gondolták. A nemzetiségi kérdés általános megfogalmazása arra utal, hogy e kérdésnek nem tulajdonítottak nagyobb jelentőséget, mint amelyet

⁴⁴ *Magyarország*, 1918. szept. 12., 6.

⁴⁵ *Az Újság*, 1918. júl. 7., 12.

⁴⁶ *Az Újság*, 1918. szept. 20., 7.

⁴⁷ VÍCZIÁN, *Diákélet...*, 170–171.

⁴⁸ *Pesti Hírlap*, 1918. okt. 25., 5–6.

egy belülről megoldható reformnak lehet. A teljes nemzetiségi elszakadást ekkor még a borúlátók sem tekintették véghvezhetőnek.

A függetlenségi és demokrata ifjúsági szervezetek – ahogy magukat nevezték – (Országos Diákalap Egyesület, Galilei Kör, Március Kör) 26-án a Műegyetem előtt találkoztak, és nyilvánosságra akarták hozni 12 pontos proklamációjukat. Ebben azonnali békekötést, az ország gyors és becsületos demokratizálását, általános, egyenlő, a nőkre is kiterjedő választójogot, a nemzetiségi kérdés „wilsoni szellemű” rendezését, sajtó-, gyülekezési és egyesülési szabadságot, új szociális és földbirtok-politikát, az állam és az egyház szétválasztását, a felekezeti oktatás eltörlését kívánták.⁴⁹ Követeléseik a pontok tartalmában és világos megfogalmazásában is többet mondtak, mint a konzervatív befolyás alatt álló jobboldali diáktábor követelései. Nem sikerült azonban felolvasni nyilatkozatukat – amit később a lapokban közzétettek –, mert összeshallóztak az időközben ideérkező, Antal István vezette egyetemi körri tagokkal.

A konzervatív és a radikális irányzat is a területi egység megtartását vallotta, mindkét csoport Károlyi Mihály fellépésében látta a megoldást, eltérés csak az új Magyarország berendezkedésének módozataiban mutatkozott. A polgári demokraták Wilsont, a szocialista forradalomért lelkesedők Lenint tekintették követendőnek. A maroknyi, de egyre növekvő szélsőbaloldali csoport a „világforradalom” ígézetében élt. Számukra a területi integritás hangoztatása nem jelentett semmit, hiszen a hamarosan bekövetkező világforradalom a népeket – melyek lerázzák magukról a tőke igáját – úgy is testvéri egységbe hozza össze.⁵⁰

Október 26-án délután megalakult a Diáktanács a „radikális” nézeteket valló diákegyesületekből, föladatának a diákmozgalom vezetését szánták.⁵¹ Mintegy hivatalos diákszervévé váltak a változást akaró Károlyi-szövetségeseknek. A Diáktanáccsal szemben lépett fel az összes hagyományos diákegyesület. Az Egyetemi Kör fontosnak tartotta közölni a nyilvánossággal, hogy ők „nem azonosak a Zsembery-Hindy-féle, öncélokra kisajátított ifjúsággal, sőt ellenkezőleg, hosszú évek óta a leghevesebb küzdelmet folytatják azok ellen a megöregedett, örökös diákvezérek ellen, akik az ifjúságnak ősz fejjel is vezérei és irányítói óhajtanak lenni”. Mint az egyetem hivatalos szervezete és az egyetemi hatóságok felügyelete alatt álló egyesület, nem csatlakoztak egy határozott politikai párthoz, hanem mindig a magyar nemzeti irányt vallották magukénak.⁵²

Október 30-án a fővárosban a forradalom megbuktatta a régi rendet, 31-én Károlyi Mihály megkapta miniszterelnöki kinevezését, a Nemzeti Tanácsban részt vevő pártok képviselőiből megalakult az új kormány. A lakosság bizakodással fogadta a polgári forradalmat, mint egyetlen megoldást a háború mielőbbi befejezésére, a demokratikus szabadságjogok megszerzésére, a szociális kérdések megoldására s a nemzeti érdek

⁴⁹ *Magyarország*, 1918. okt. 26., 4–5.

⁵⁰ VICZIÁN, *Diákélet...*, 166–227.

⁵¹ *Magyarország*, 1918. okt. 27., 3.

⁵² *Magyarország*, 1918. okt. 27., 4.

védelmére. Az antantbarát parlamenti csoport hatalomra kerülése – a sajtó egyöntetű sugalmazásával – táplálta a területi egység meggarthatóságának illúzióját.

A Nemzeti Tanács megbízásából november 1-én a Katonatanács rekviráltatta a Diáktanács – mint a diákság egyedüli képviselője – részére az Egyetemi Kör Üllői út 4. sz. alatt levő helyiségét. Bejelentették a Diáktanácshoz való csatlakozásukat: a Keleti Akadémia, a Kereskedelmi Akadémia, a Felső Ipariskola és az Országos Iparművészeti Iskola, valamint csatlakozott a szegedi ifjúság.⁵³ November 11-én a Diáktanács elfogadta a Galilei Kör diák-szociálpolitikai programját.⁵⁴ Ennek főbb pontjai az oktatás megreformálására, a felekezeti szellem kiküszöbölésére vonatkoztak, saját kormánybiztos és a kormánybiztos intézmények igazgatásában helyet követeltek a diákságnak. Kívánták a Galilei Körnek egyetemi egyesületként való elismerését, s a diákság fegyelmi ügyeiben saját választott bíróságot. Természetesen új diákmenzák felállítását, ruha, lakásügy, könyvtár stb. gyökeres rendezését is kívánták.⁵⁵

A forradalmat követő második napon Linder Béla hadügyminiszter elmondta ismert beszédét az Országház téren: „*Nem kell hadsereg többé! Soha többé katonát nem akarok látni!*”, ami megfelelt kormánya pacifista törekvéseinek, de az ország helyzetének felmérésében hibás következtetés volt. A „béke azonnali és föltétel nélküli” követelése ebben a katonai helyzetben látszólagos humanizmusa ellenére hangzatos, de politikai realitását veszített, bomlasztó politikai közhely lett, hiszen a fegyverben álló imperialista hatalmakkal ilyen békére gondolni is gyermekes illúzió volt. A háború győzelemért, s ennek eredményeként a világ területi újrafelosztásáért, új piacokért folyt.⁵⁶ A kormány pedig nem állított ütőképes, új hadsereget az antant szövetségeseinek hódító törekvései ellenében, hanem parancsot adott a leszerelésre.

Az egyetem vezetése már november elsején bejelentette csatlakozását a Nemzeti Tanácshoz, és a rektor tiszteltette a miniszterelnöknél, valamint Lovászy Márton vallás- és közoktatásügyi miniszternél.⁵⁷ A közoktatásügyi államtitkár Juhász Nagy Sándor lett. Ő fejtette ki az új kormány közoktatásügyi programját, amelynek fő feladata megszilárdítani az új nemzedékben az új világnézetet. Meg kell nyitni a nők előtt az összes egyetemi fakultást, rendezni kell a hadból hazatért ifjúság tanulmányi ügyeit, a tisztek polgári képzését.⁵⁸

A jogi- és államtudományi kar küldöttsége is felajánlotta szolgálatait Károlyi Mihálynak, azt, hogy részt vesz az új Magyarország nagy jogalkotó munkájában.⁵⁹ A katona hallgatók hamarosan közölték diákjóléti követeléseiket az egyetemmel, és fakultáson-

⁵³ *Pesti Hírlap*, 1918. nov. 1., 5.; *Pesti Napló*, 1918. nov. 2., 3.

⁵⁴ *Világ*, 1918. nov. 12., 13.

⁵⁵ *Az Újság*, 1918. nov. 19., 9.

⁵⁶ VÍCZIÁN, *Diákélet...*, 176.

⁵⁷ *Budapesti Hírlap*, 1918. nov. 6., 5.

⁵⁸ *Az Újság*, 1918. nov. 6., 2.

⁵⁹ *Az Est*, 1918. nov. 13., 4.

ként két-két tagot delegáltak a Katonatanácsba, akik szociális érdekeiket képviselték.⁶⁰ Az egyetemi tanács november 4-én tartott III. rendes ülésében foglalkozott a katona diákok kívánságaival, és kéréseik nagy részét teljesíthetőnek vélték. A diákok többek között kérték, hogy az egyetem hivatalai ne használjanak a hallgatósággal való érintkezésben olyan hangnemet, mint régebben, és hogy a pótszemeszterek rendszerét a továbbiakban is tartsák fenn.⁶¹ Azt is kérték, hogy a katona diákok beiratkozás nélkül is vizsgázhassanak. Később ezt a kérésüket is teljesítette a kultuszminisztérium, azzal, hogy a jogi fakultáson és a bölcsészeti karon az elméleti tárgyakból beiratkozás nélkül is vizsgázhattak, ha a jogon lévők legalább hat, a bölcsészeten lévők legalább hét féléven át teljesítettek katonai szolgálatot.⁶²

A történelmi jelentőségű átalakulásban fontos szerepet játszó diákkatonák helyzetének javítására hívja föl a figyelmet egy a *Magyarországban* megjelent nyílt levél. A diákkatonákon úgy segíthet a kormány, ha megszüntet minden beiratkozási díjat, tandíjat, vizsgadíjat, fenntartja a pótszemesztereket és a diákkatonák addig kapják jelenlegi katonai fizetésüket, mint amennyi ideig szolgáltak a hadseregben. Az egyetemek melletti laktanyákat át kell alakítani diáklakásokká és étkezőkké, ahol önköltségi áron megfelelő ellátást kaphatnak.⁶³

A tartalékos és a tényleges tiszték érdekszövetségeinek létrejötte (külön-külön) jelzi egy fegyveres kiképzést kapott több ezer fős, művelt és elégedetlen réteg meglétét, amely egyelőre a jelenlegi kormányhatalom hívéül szegődött, tőle várta helyzetének megjavítását. Ugyanakkor erre a gondolkodó rétegre folyamatosan tekintettel kellett lenni.⁶⁴

A vallás- és közoktatásügyi miniszter november 21-én bocsátotta ki 95975/IV. sz. rendeletét, amely ismét tanulmányi kedvezményeket tartalmazott a háborúból visszatért diákoknak, kárpótolni akarván őket tanulmányi idejükben szenvedett veszteségeikért. Ennek lényege abban állt, hogy az eddig megtartott pótszemeszterek mintájára az 1918/19. és az 1919/20. tanévekben ismét tartanak pótszemesztert, valamint a jog- és bölcsészethallgatók annyi félév elengedésben részesülnek, ahány félévet vesztek, a vizsgázni akaróknak pedig nem kell beiratkozniuk.⁶⁵

A „progresszív” diákegyesületekből álló Diáktanács egyedüli hivatalos képviselőként egy országos szervezetet tervezett létrehozni a diákság részére, a Diákszövetséget. November 24-én a Vigadóban diáknagygyűlést rendeztek a diáknymor „radikális, demokrata szellemű” megszüntetéséért, amelyen mintegy kétezer hallgató, az egyetemek rektorai és számos tanár jelent meg. Tervük a kormány részéről teljes erkölcsi

⁶⁰ *Pesti Hírlap*, 1918. nov. 5., 11.

⁶¹ ELTE Levéltára, 8/b. 1918/19. 535.

⁶² *Az Est*, 1918. nov. 17., 7.

⁶³ *Magyarország*, 1918. nov. 10., 6.

⁶⁴ *Magyarország*, 1918. nov. 13., 9.; *Budapesti Hírlap*, 1918. nov. 13., 7.; *Világ*, 1918. nov. 13., 8.

⁶⁵ ELTE Levéltára, 8/b. 1918/19. 722.

támogatásban részesült, az ülésen megjelent Töttösy Gyula miniszteri megbízott, Juhász Nagy Sándor VKM-államtitkár és Gyökössy Endre, a VKM diákügyi előadója. Teendők közé sorolták az egyetemen dúló felekezeti ellentétek megszüntetését, diákkönyvtárak fölállítását, az összes fakultás megnyitását a nők előtt. Elhatározták, hogy felkérlik a kormányt, szüntesse meg azoknak az egyesületeknek a működését, amelyek eddig politikai és vallási szellemben működtek. A vita során a konzervatív és a radikális érzelmű ifjúság megint összeszólalkozott. A vitát Vámbéry Rusztem egyetemi tanár felszólalása csitította el, aki azt hangoztatta, hogy a diáknemor kérdése nem ismerhet pártállást.⁶⁶ Árvátfalvi Nagy István, a Bethlen Gábor Kör elnöke – aki szerint a gyűlés nem az „ifjúság”, hanem annak csak egy része rendezte – az egyesülési szabadság címén tiltakozott a diákgyűlésnek a felekezeti ifjúsági egyesületek eltörlését célzó állítólagos határozata ellen.⁶⁷

„Mivel érdemelte meg a protestáns főiskolai ifjak Bethlen Gábor Köre, vagy a Kálvin János Kör, az Evangélikus Diák Szövetség, úgyszintén a katolikus Szent Imre Kör, Szent Margit Kör vagy az Országos Rabbiképző Egyesület hogy feloszlassák? Ne tessék összetéveszteni az egyház és állam szétválasztását, ami kívánatos, a felekezetek létjogosultságának kérdésével, ami tulajdonképpen kérdés tárgya nem is lehet.”

Herkély Tibor, a Szent Imre Kör elnöke szintén tiltakozott, szerinte a Diáktanács nincs hivatva az egyetemi hallgatók nevében semmiféle határozatot hozni.⁶⁸ A Diáktanács bizottsága Juhász Nagy Sándor államtitkár elnökletével tartott értekezletükön eltervezte, hogy a létrehozandó Diákszövetség az egyetemi hallgatók minden frakcióját fogja képviselni, és proporcionális (szavazati arányon alapuló) választási eljárás alapján december 7-én alakul meg. A Diákszövetség szociálpolitikai kérdésekben véleményező testülete óhajt lenni a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak.⁶⁹

A hallgatók tömege épp úgy rokonszenvezett a szocialista-radikális-demokrata, mint a nemzeti-keresztény-konzervatív eszmék elemeivel. A „nemzeti tábor” éppen a nagyszámú katona diák vegyes összetétele és gondolkodása miatt igen sok radikális és demokratikus elemet egyesített. Valami újat, a réginél jobb társadalmi berendezkedést akartak. A baloldal egyszerű általánosítással reakciónak nevezte mindazokat, akik nem velük voltak egy táborban, erőszakosan türelmetlenek voltak olyan kérdésekben is, melyben az önkéntességet és a fokozatosságot nem lehet nélkülözni (pl. vallás, magántulajdon, nemzeti kérdés). A kormány politikáját egyikük sem vallotta magáénak, a baloldal számára túl polgári volt, a nemzeti tábor szerint a „bolsevizmust” készítette

⁶⁶ *Magyarország*, 1918. nov. 26., 9.; *8 Órai Újság*, 1918. nov. 26., 6.; *Az Újság*, 1918. nov. 26., 8.; *Budapesti Hírlap*, 1918. nov. 16., 7.

⁶⁷ *Az Újság*, 1918. nov. 27., 9.

⁶⁸ *Budapesti Hírlap*, 1918. nov. 27., 8–9.

⁶⁹ *Budapesti Hírlap*, 1918. nov. 30., 8.

elő. A katona diákok természetesen annak az irányzatnak a zászlai alá álltak, akiktől életlehetőségeik biztosítását remélhették.

A Károlyi-kormány Belgrádban – első külpolitikai kudarcával – szertefoszlatta azt az illúziót, hogy antantbarátságával az ország számára kedvezőbb feltételeket teremthet a béketárgyalásokon. A földosztás rendezésének elmulasztásával pedig elveszítették a tömegek bizalmát, amit a választójog törvénybe iktatásával sem lehetett visszaszerezni. A leszerelést (amit a fegyverszünet előírt) minden egyebet felülmúló gyorsasággal hajtották végre. Linder Bélát 10 napos „miniszterkedés” után menesztették, helyébe a tette kész, de nem forradalmi beállítottságú Bartha Albertet nevezték ki. Ő azokból igyekezett fegyveres egységeket szervezni, akik hajlandók voltak katonai szolgálatra. Elképzelése szerint az egyetemi ifjúságból „Egyetemi Örsereg”-et szervezett volna.⁷⁰ Kísérlete kudarcot vallott, mert az ellenforradalomtól tartó Szociáldemokrata Párt inkább eltávolította őt székéből.

A Diáktanács legnagyobb ellenfelének az új életre kelt Egyetemi Kört tekintette, amely a hagyományos diákegyesületek vezetőjeként lépett fel. Az Egyetemi Kör a VKM felszólítására új tisztségviselőket választott és módosította az alapszabályait. Az új választással – amely a katona diákoknak adott döntő többséget a vezetőségben – irányvonala annyiban változott, hogy az eddigi konzervatív jobboldaliságát radikálisabb jobboldaliság váltotta fel.⁷¹

A nemzeti szellemű diákság, az Egyetemi Kör, a Szent Imre Kör, az Országos Széchenyi Szövetség, az Orvostanhallgatók Egyesülete és a Műegyetemi Segítő Egylet, valamint a Bethlen Gábor Kör december 3-án 3-4 ezer diák részvételével nagygyűlést tartott a Gólyavárban, abból a célból, hogy tájékoztassa az egyetemi hallgatókat a Diákszövetség küszöbön álló választásairól.⁷² Részt vettek a gyűlésen az egyetem rektora, Moravcsik Ernő, valamint Hanuy Ferenc és Töttösy Béla egyetemi tanárok is. A vendégként megjelent radikális ifjak óriási zajt csaptak, mire a jelenlévő Ludovikás diákok eltávolították őket. A jelenlévő hagyományos egyesületek végül megalakították a Piros-Fehér-Zöld Blokkot,⁷³ a Diáktanácsban egyesült Vörös Blokkal szemben. Csatlakoztak a nemzeti blokkhoz a Ludovika Akadémia növendékei, az Erzsébet Tanárnőképző és a Nagyváradi Jogakadémia hallgatói. A diákjóléti kérdések javítása mellett programjába vette a Közgazdasági Egyetem fölállítását, az Állatorvosi Főiskola egyetemhez csatolását, az állatorvosi doktorátus megadását, a kormány támogatását s a haza védelmét a nemzetiiségek antant segítette területfoglalása és a belső bomlasztó erőkkal szemben.⁷⁴ A Piros-Fehér-Zöld Blokk propagandája középpontjába nem a diákjóléti kérdéseket állította, mert ezek könnyebben megoldhatónak látszottak, hanem a területi egység biztosítását.

⁷⁰ VICZIÁN, *Diákélet...*, 200.

⁷¹ Uo., 204–205.

⁷² *Az Est*, 1918. dec. 3. 8.

⁷³ *Világ*, 1918. dec. 3., 8.

⁷⁴ Magyar Katolikus Lexikon>P>Piros-Fehér-Zöld Blokk

A területi egység a magyar lakosság akkor még reményekkel kecsegtető álma volt. Galileista diákok közben arról értesülve, hogy a gyűlésezők vissza akarják hódítani a forradalom kitörésekor a progresszívek által elfoglalt Egyetemi Kör Üllői úti helyiségét, munkásokat hívtak segítségül. A Piros-Fehér-Zöld Blokk ezért elhalasztotta az Üllői úti helyiség „ostromát”.⁷⁵

November 15-én a román csapatok megkezdték bevonulásukat Erdélybe, december 1-én a gyulafehérvári gyűlésen kimondták 26 erdélyi vármegye elszakadását Magyarországtól és egyesülését Romániával, a csehek megkezdték a Felvidék megszállását, a kormány pedig elrendelte a Felvidék teljes katonai kiűrítését. Ekkor, december 4-én került sor a Diáktanács ülésére, amelyen meg kellett volna tartani az Országos Diák-szövetséget előkészítő választásokat. A gyűlésen megjelent diákság két pártra oszlott. Az elnöklő Weinmann József joghallgató előadását állandó közbekiabálásokkal zavarták meg.⁷⁶ A szónokok kifejezték bizalmatlanságukat a hagyományos egyesületekkel szemben, mert „szerintük nem akarják megvalósítani a szociális feladatokat”.⁷⁷ A gyűlés botrányba fulladt, a vereség után pedig a Diáktanács felbomlott. A Diáktanács bukásával az ifjúság köréből eltűnt a kormány támogatója, egyértelműen kialakult nemzeti és baloldali ellenzéke. A radikális ifjak egyre inkább a kommunista pártban találták meg a jövő uralomra hivatott pártját. Jászi Oszkár az emigrációban úgy emlékezik, hogy „a kommunista forradalom intellektuális emberanyaga csaknem kizárólag a Galilei Kör embereiből állott, akik közül sok zöld kritikátlanság, pökhendi elbizakodottság és vaskos modortalanság mellett nem egy igazi érték, rajongó önfeláldozás s lelki derékség volt található”.⁷⁸

Állandó gondot jelentettek a katona diákok meg-megújuló követelése, az engedmények ugyanis nem tudtak lépést tartani a helyzet romlásával. A diáknyomor elképesztő méreteket öltött. A már meglévő rendelkezéseket újabb és újabb kiegészítések követték, amelyek újabb különböző kedvezményeket tartalmaztak. A VKM rekvirálta a Nemzeti Kaszinó s az Országos Kaszinó II. emeleit, az Erzsébetvárosi Kör, a Lipót-városi Társaskör egyes helyiségeit, az itteni kaszinók nyári helyiségeit és az Angelika Otthont, hogy ezeken a helyeken ideiglenes diákotthonokat szervezzen.⁷⁹ A diákotthonok berendezésére és a menzákra a minisztertanács hárommillió koronát utalt ki.⁸⁰ Annak ellenére, hogy sok száz diák nyert elhelyezést ideiglenesen ezekben, sok száz más diák lakás nélkül, vagy nem megfelelő lakásban tengődik.⁸¹ Közben a Magyar Tisztek és Továbbsholgáló Altisztek Országos Szövetségének főiskolai szakosztálya emlékiratot terjesztett föl Berinkey Dénes miniszterelnökhöz, amelyben megfogalmazták mintegy

⁷⁵ *Pesti Napló*, 1918. dec. 3., 7.

⁷⁶ *Budapesti Hírlap*, 1918. dec. 5., 7.

⁷⁷ *Pesti Hírlap*, 1918. dec. 5., 8.

⁷⁸ Jászi Oszkár, *Magyar kálvária – Magyar föltámadás. A két forradalom értelme, jelentősége és tanulságai* (Budapest: Magyar Hírlap Rt., 1989), 40.

⁷⁹ *Magyarország*, 1919. jan. 19., 8.

⁸⁰ *Magyarország*, 1919. jan. 22., 7.

⁸¹ *Magyarország*, 1919. jan. 22., 7.

10 000 hadviselt diák kívánságait.⁸² A memorandum kéri a leszerelési segély további folyósítását főiskolai segély címén, a lakáskérés megoldását, a diákmenzák nagyarányú anyagi támogatását, a ruhaellátást, a tandíjak és vizsgadíjak megszüntetését, az állásnélküliség intézményes enyhítését, és hogy ezeknek a kérdéseknek tárgyalásába bevonják a főiskolai hallgatók kiküldötteit.⁸³

December 12-én a kultuszminisztérium rendelete megnyitotta a nők számára az egyetemek világi karait, a műegyetemet és a jogakadémiákat.⁸⁴ A diákegyesületekkel foglalkozva a bölcsészkar dékán, Beke Manó reformtervezete megengedte, hogy minden diák az egyetemen kívül álló bármely egyesületbe beléphet, amelynek a minisztérium által jóváhagyott alapszabályai vannak.⁸⁵ Ez az engedmény gyökeresen ellentétben állt az eddigi gyakorlattal és nagy lehetőséget sejtetett, hiszen lehetővé tette bármilyen országos diákszervezet létrehozását, amely már nem tartozik az egyetem fegyelmi hatáskörébe.

A közoktatás reformját az egyetem vonatkozásában a 70 évet betöltött tanárok nyugdíjazásával és modern, új erők alkalmazásával akarták elérni elsősorban a jog- és államtudományi karon, amelyet jog-, állam- és társadalomtudományi karrá kívántak átalakítani. Modernizálni akarták a tantervet, bevezetni a társadalomtudományokat, a szociológiát, a kriminológiát, a társadalomgazdaságot és a szociálpolitikát, és gondoskodni a tisztviselők egységes, szociális irányú képzéséről, ill. továbbképzéséről, a jegyzők képzéséről, a tisztviselői szakképzés és a tudományos képzés és kutatás szétválasztásáról.⁸⁶ Jászi Oszkár miniszter szerint „*az egyetem előregedő szervezetébe friss tudományos vért kell önteni. Lehetetlen szociális érzéstől áthatott ügyvédek, bírákat és köztisztviselőket nevelni, ha az egyetemen nem olyan férfiak tanítanak, akik át vannak hatva a kor eszméitől*”.⁸⁷ Ezt a gondolatot követve sértette meg Kunfi Zsigmond, az új közoktatásügyi miniszter az egyetemi autonómiát, amikor az egyetem megkérdése nélkül kinevezett hét új jogi kari tanárt.⁸⁸ Ez kiváltotta elsősorban az Angyal Dávid⁸⁹ vezette jogi kar ellenállását, majd a tiltakozás átterjedt az orvosi és bölcsészeti karra. A tanárok kinevezésének elutasításával Kunfi szerint „*az egyetem tanácsa nyíltan kibontotta az ellenforradalom zászlaját*”,⁹⁰ válaszként február 5-én felfüggesztette a jogi és a bölcsészkar autonómiáját és kinevezte az egyetem élére Jászi Oszkárt kormánybiztosnak.⁹¹

⁸² *Pesti Hírlap*, 1919. jan. 19., 8.; *Az Újság*, 1919. jan. 18., 7.

⁸³ *Pesti Hírlap*, 1919. jan. 25., 5.

⁸⁴ *Magyarország*, 1918. dec. 5., 7.; *Az Újság*, 1918. dec. 13., 8.

⁸⁵ ELTE Levéltár, 8/b. 769/1918-19

⁸⁶ *Pesti Napló*, 1918. dec. 6., 4.; *Pesti Hírlap*, 1918. dec. 22., 9.; *Az Est*, 1918. dec. 22., 1.

⁸⁷ *Világ*, 1918. dec. 8., 7.

⁸⁸ *Az Újság*, 1918. jan. 21., 2.

⁸⁹ ANGYAL Dávid, *Emlékezések* (London: Szepsi Csobor Kör, 1971) 131–132.

⁹⁰ *Az Újság*, 1919. jan. 31., 5.

⁹¹ UJVÁRY Gábor, „Gyötör az a gondolat, hogy nem dolgoztam eleget.” Angyal Dávid, a nevelő, a könyvtáros, a tudós-tanár és az intézetigazgató” in *A konzervatív kortárs. Tanulmányok Angyal Dávidról*, szerk. CSÁSZTVAY Tünde és HALÁSZ Ferenc és UJVÁRY Gábor (Budapest: Argumentum, 2009), 131–141; *Az Újság*, 1919. febr. 5., 5.

A Gólyavárban a katona diákok nagygyűlést tartottak, a kormány kiküldötteinek jelenlétében, ahol kérték, hogy addig, amíg be nem fejezik tanulmányaikat, kaphassák ők is azt a segílyt, amit a munkanélküliek kapnak. Kérésüket visszautasították. 1919. január 7-én tüntetett először az egyetemi diákság az ország területi integritásáért, ekkor csatlakozott a Magyarország területi épségének védelmére alakult ligához.⁹² A nagygyűlésen Wágner Károly fogalmazta meg Jászi Oszkár nemzetiségi miniszter politikája ellen felhalmozódott ellenérzéseket, a „Keleti Svájc”-elméletet bűnösen könnyelmű, a magyar hagyományokat és nemzeti érdeket semmibe vevő „teoretizálásnak” minősítve.⁹³ Ekkor már néha-néha az ellenforradalom eszméi is teret kaptak az újságokban. Január közepén például Justh János élesen bírálta a kormánynak szerinte tétlen magatartását, „mely világnézetek üres hangoztatásával egyszerűen túri, hogy az ország legnagyobb és legértékesebb részét idegen és egyáltalán nem pacifista szellemű, de nagyon is imperialista törekvésű nemzetek katonái egyszerűen elfoglalják”. Ugyanebben a cikkben Návay Lajos nem vádolja a jelenlegi kormányt, de megállapítja „hogy felült egy illúziónak... A pacifizmus csak frázis, épp oly nem létező valami, mint a háború alatt oly sokszor hangoztatott megegyezésen alapuló béke. Ilyen nincs, csak győztes béke és legyőzöttek békéje van”.⁹⁴ Január 18-án az Egyetemi Kör Antal István vezette küldöttsége vonult fel Coolidge professzor, a békekonferencia amerikai megbízottjának szállása elé, hogy tolmácsolja a magyar ifjúság kívánságát, amely soha nem fog belenyugodni hazája feldarabolásába, és olyan békét vár, amely a wilsoni elvek alapján biztosítja Magyarország területi integritását.⁹⁵

A Piros-Fehér-Zöld Blokk nem állt fenn sokáig. A jobboldali diákmozgalom vezetését rövid időre a még decemberben alakult Ifjúsági Területvédő Liga, majd a hamarosan, január 25-én megalakított Magyar Ifjak Nemzeti Pártja vette át. A párt a nemzeti eszme, a területi integritás és a magántulajdon alapján állt.⁹⁶ Az ifjúsági vezérek a jövő útjának nem a baloldal forradalmi irányát tekintették, viszont a régi viszonyok visszaállítását sem kívánták. A Magyar Nemzeti Ifjak Pártja csatlakozott az új, Bethlen István gróf vezetésével létrehozott Nemzeti Egyesülés Pártja nevű ellenzéki párthoz, így a jobboldali egyetemi ifjúság politikai irányítása hivatalosan is a konzervatív polgári ellenzék hatáskörébe került.

A Galilei Kör, melyben december óta viharok dúltak a bolsevizmus és a szociáldemokrácia hívei között, most már inkább a kommunistákat támogatta. Március 1-én az egyetemen nagygyűlést tartott a Galilei Kör, javaslataihoz (az állam és egyház szétválasztása, kártalanítás nélküli kisajátítás, az iskolai vallásoktatás eltörlése, az egyetemi teológiai kar leválasztása) csatlakozott a Szocialista Diákok Szervezete is.⁹⁷

⁹² *Az Est*, 1919. jan. 7., 6.

⁹³ *8 Órai Újság*, 1919. jan. 7., 8.; *Magyarország*, 1919. jan. 7., 2.; *Az Újság*, 1919. jan. 7., 8.

⁹⁴ *8 Órai Újság*, 1919. jan. 17., 3.

⁹⁵ *8 Órai Újság*, 1919. jan. 19., 6.; *Az Újság*, 1919. jan. 19., 5.

⁹⁶ *Magyarország*, 1919. jan., 26. 2.; *Budapesti Hírlap*, 1919. jan. 26., 6.

⁹⁷ *Világ*, 1919. márc. 2., 4.

A jobboldali diákegyesületek utolsó nagy megmozdulása a március 15-i ünnepség volt. Március 18-án a nyomorgó egyetemi hallgatók – nagyrészt leszerelt katonák – felvonultak a Várba és segílyt kértek a miniszterelnöktől, Berinkey Dénestől, legalább annyit, mint amennyit a munkanélküliek kapnak.⁹⁸ A diákok föllépése kikényszerítette a kérdés valamelyes rendezését. A minisztertanács határozata alapján a szegény sorsú hallgatóknak – tekintet nélkül arra, hogy voltak-e katonák vagy sem – az állam természetbeni segílyt ad (lakás, ételmezés, tankönyv), ha pedig valamilyen okból nem tud természetbeni segílyt adni, akkor – visszamenőleg március 1-től – a nőtlen hallgatók részére 300 koronát, a nők részére 400 koronát havonta, a félév végéig. Az összeg kölcsön természetű, amelyet a hallgatók majd akkor fizetnek vissza, ha a saját keresetükből tehetik.⁹⁹

Március 20-án adták át Károlyinak az antant jegyzékét az új demarkációs vonalról, amely újabb területeket szakított le. Ezt még ő sem vállalhatta, és indokolhatóvá tette kormánya lemondását. Március 21-én a szociáldemokrata és a kommunista párt vezetőinek a megegyezése után bejelentették a hatalomátvételt, azaz kikiáltották a tanácsköztársaságot.

⁹⁸ *Az Újság*, 1919. márc. 19., 6.

⁹⁹ *Budapesti Hírlap*, 1919. márc. 23., 7.